

Георги Чочев

ВЪПЛЪЩЕНИЕТО И ИЗКУПЛЕНИЕТО

в светлината на Богородичната икона

Abstract: *Incarnation and Redemption in the Light of Theotokos' Icon.*

In the icon of Theotokos, one can find answers to two very important questions. The first reflects the incarnation of the Word, while the second reflects its consequences. The incarnation and redemption depicted in the icon of the Virgin are indivisible. The image of Theotokos reveals the true incarnation of the Second Person of the Holy Trinity. The Kontakion of the day demonstrates that the doctrine of Christ and His Mother are inseparable and that she is the one who received Christ into her womb, becoming the dwelling place of the Incompatible. In her, the boundaries between the visible and invisible, between heaven and earth, and between God and man have been transcended.

Keywords: *Virgin Mary, Theotokos, Incarnation, Redemption, Iconography, Orthodox Dogmatics*

Пресвета Богородица заема изключително място в Църквата. Почитта към Майката Божия е особено голяма. Тя се основава на нейната роля за въплъщението на Логоса. На всяка ектения по време на литургията се изпросва нейното застъпничество, а църковните песнопения ни откриват различните ѝ имена, чрез които бива описвана: *Богородица, Приснодева, Пренепорочна, Пречиста.*

Всеки християнин изпитва неименуема радост от факта, че в спасителното явяване на Бога взема участие и човекът в лицето на *Богородица*. Логосът слиза от небесата и приема човешко тяло, за да изкупи човека и да го съедини с Бога вовеки. Решаващо значение, за да бъде реализирана тази теофания на Бога има Богородица. Нейният отговор: „нека ми бъде според думата ти” (Лк. 1:38), позволи Словото да се въплъти.

Най-голямата радост на християнската вяра несъмнено е въ-

плъщението на Словото. „Синът Божий стана Син човешки”¹ – в тези думи на св. Иринеи Лионски се съдържа смисълът и целта на човешкото съществуване. Чрез въплъщението на Логоса човешкото битие приема преизобилно благодат и встъпва в единение с троичното Божество. Това въздигане на човешкото битие според св. отци е начало на изкупителното дело на Христос. Факт, който е засвидетелстван в песнопенията на Рождество Христово: „Небето и земята се съединяват днес, защото Христос се ражда. Днес Бог дойде на земята и човекът се възкачи на небето”². Според епископ Калистос Уеър въплъщението е спасителен Божий акт, който ни възвръща към изгубеното общение с Бога. Боговъплъщението е отправна точка на всяка икона и иконата е свидетелство за въплътеното Слово: „създаването на живописни икони служи като потвърждение за това, че Бог Слово реално, а не въображаемо се е въчовечил”³. Иконата ни разкрива въплътеното Слово, а Словото даде възможност иконата да бъде реализирана.

Иконата в православния храм заема особено място. И за илюстрация на този факт можем да направим съпоставка в устройството на православния храм и Соломоновия храм.

Соломоновият храм е бил обграден от два вида стени: външни и вътрешни. Самият храм е имал и два двора: единият външен, а другият вътрешен т.нар. свещенически: „направи още и свещенически двор и голям двор, а стожерите им обкова с мед”(2 Парал. 4:9). Във външния стоели богомолците, а във вътрешния са свещениците. Самият храм се състоял от три части. Първата част е притворът, служещ за разграничение между външния свят и свещената част, а във втората – светилището, където е стояла масата с хлябовете на предложението и кадилен жертвеник. Голяма врата е водела към Светая Святых, където е поставен Ковчегът на завета. Цялата структура на Соломоновия храм може да бъде характеризирани като място на отсъствието, като едно безкрайно навлизане в мрака, като отсъствие на Непрестъпния. В него се наблюдава едно отрицание, една непостижимост. Стените и дворовете сякаш ни разкриват неприсъствието на Недостъпния.

¹ Цит по: Г. Флоровски, *Творение и изкупление*. Прев. П. Павлов, София, 2008, 99.

² *Миней за м. Декември. Самогласни стихирни на лития*, гл. 1, 1912.

³ Мариян Стоядинов, *Символите на Църквата*, Велико Търново 2006, 114

Тези характеристики на Соломоновия храм са в ярък контраст с Църквата, с Бащиния дом. Ако в Соломоновия храм има едно покривало, един мрак, отсъствие, едно безкрайно навлизане, то в православния храм е обратното: „За разлика от християнския храм, в който вярващите са в светилището, израилтяните стоят не само извън собствения храм, но и извън неговия двор, в който се принасят жертвите”¹. В православния храм няма множеството предверия и стени. Тук съзерцаваме присъствието на Непрестъпния, постижимост на Непостижимия. И това присъствие и тази постижимост са засвидетелствани в пълнота в иконата, но най-вече в иконата на Всесветата. В Нейната икона съзерцаваме въплътено второто лице на Троицата и ако в Стария Завет Бог се открива като: „Аз съм вечно Съществуващият” (Иzx. 3:14), то в Новия Завет Бог се открива чрез личността на Логоса, Който прие плът от Богородица.

В иконата на Богородица намираме отговор на два жизнено важни въпроса. Първият въпрос засяга въплъщението на Словото, а вторият – последиците от него. Ликът на Богородица открива в пълнота реалното въплъщение на Второто Лице на Светата Троица. Нейният образ дава вярна представа за общението на човека с Бог в любовта. Кондакът след песен 6 от канона на Неделя Православна разкрива, че Христос е станал човек и може да бъде изобразен: „Никой не може да опише Словото на Отца, но когато Той се е въплътил в плът, о, Богородице, Той благоволи да бъде описан”². Кондакът съобщава и други, не по-маловажни неща. Първо, че църковното учение за Христос и Неговата Майка представляват неделимо цяло. И второ, че Тя е тази, Която прие Христа в утроба Си, Тя стана жилище на Невместимия. И в Нейната икона се съзерцава по най-непосредствен начин въплътеният Логос. В Нейния лик границите между видимото и невидимото, между небето и земята, между Бога и човека, са премахнати.

Относно въплъщението на Логоса иконата на Богородица е проявление – теантропофания. Образът на Всесветата открива, че Синът Божий е станал човек, придобил е плът. В лика на Богородица съзерцаваме въплътеното Слово, но се разкриват и последиците от въплъщението. Въплъщението и изкуплението в иконата на

¹Протопр. Николай Шиваров, *Библейска Археология*, София, 1992, 425.

²*Постен триод. Кондак на шеста песен.*

Пречистата са неделимо цяло. Ако иконата на Спасителя ни открива Светата Троица, то в иконата на Св. Богородица съзерцаваме първия човек, постигнал обожението.

Във втората част от кондака на Неделя Православна четем: „И възстанови падналия образ в предишното му състояние, като го съедини с божествената красота”¹ С въчовечаването Си в утробата на Девата, чрез силата и действието на Светия Дух, Христос възстановява образа Божий у човека, а Богородица първа се освобождава от прародителския грях, достигайки обожение на душата и тялото: „Богородица се родила с прародителския грях и носела всички последици на тлението и смъртта в тялото си. С влизането ѝ в Светая Светих дошло обожението ѝ това обожение, обаче, не било достатъчно да се освободи от последиците му, които са тлението и смъртта, именно защото Божествената и човешката природа все още не били съединени в ипостаста на Словото. Така, в момента, когато божествената природа се съединила с човешката, със силата на Светия Дух в утробата на Пресветата, Богородица първа вкусува освобождението си от прародителския грях и неговите последици. В онзи момент се случило това, което не успели да направят Адам и Ева със свободната си лична воля. Затова в момента на Благовещението Богородица постигнала по-висше състояние от онова, в което пребивавали Адам и Ева преди падението. Удостоила се да вкуси крайната цел на творението...”² И когато съзерцаваме Нейната икона, в пълнота ни се открива изкупената и осветена човешка природа.

Образът на Пречистата свидетелства за изкуплението, извършено от Христа. Образ на Дева, образ на Майка. Два взаимоизключващи се факта, които са съединени в Нейната личност. Ликът ѝ разкрива онтологичното значение на целомъдрието: „Който, бидейки в плът, е получил и на тази степен победна чест, той е умрял и възкръснал, и още тук е предкусил началото на бъдещето нетление”³. В ипостаста на св. Богородица съзерцаваме една уникална чистота и целомъдреност: „Можем да поставим въпроса – казва св. Димитрий

¹ Ibid.

² Митр. Йеротей Влахов, "Блговещение Богородично". *Християнство и култура* 2009 (38), 10–11.

³ Архим. Софроний Сахаров, *За основите на православно подвижничество*, София, 1998, 38–44.

Ростовски (XVII в.) – защо Словото Божие се е забавило да слезе на земята и да се въплъти, за да спаси падналото човечество. Но до средата на шестото хилядолетие след Адамовия грях на земята не се е намерила Дева, чиста не само по тяло, но и по дух. Имало е само една такава, единствена по своята духовна и телесна чистота, достойна да стане църква и храм на Светия Дух”¹.

Но ликът на Преблагословената е трудно описуем, защото тялото ѝ, бидейки причастно на Духа и Логоса, Които са трансцендентни по своята същност, и то самото става трансцендентно. В образа на Всесветата присъства една апофатика. Тя е жена, сякаш лишена от своята женственост. Тя има тяло, но сякаш безтелесно. Тя е дева, лишена от страстността на пола, защото човешката ипостас, като носител на Светия Дух, вече не изразява пола, а обожената човешка личност и както казва св. ап. Павел, „няма мъжки пол, ни женски” (Гал. 3: 28).

В иконата на Богородица виждаме нейната плът, изтъкана от душевна тишина, пронизваща мрака на човешката история. В лика на Богородица присъства особена тишина – тишина от вечността, която пренася молещия се на трапезата Господня. Богородичните икони могат да бъдат характеризирани с две думи: тишина и безстрастие. Тишината в православната аскетика, в православното монашество е особено състояние на човешката душа. Но в иконите на Пречистата има нещо повече от тишина, тук има безмълвие, исихия. В своето слово за Благовещение, митрополит Йеротей Влахос казва: „...Богородица стигнала до обожението, още преди да приеме ангелското посещение. За това тя използвала един специален метод за Богопознание и Богообщение, както прекрасно и боговдъхновено тълкува св. Григорий Палама. А именно – исихията, исихасткият път”². Според св. Исаак, епископ Ниневейски, именно умната молитва ни съединява с Бог. Образът на Богородица ни разкрива истинския духовен опит, който ни дава възможност да прескочим времето и да прозрем бъдещето. Чрез лика на Пречистата ставаме свидетели на умното съзерцание (θεωρία), на непрестанната молитва, които преобразяват човека.

В лика на Преблагословената предусещаме есхатона, Царство-

¹ Св. Димитрия Ростовского, *Творения*, т. 3, 101.

² Йеротей Влахос, пак там.

то Божие, а иконата ѝ е свидетелство и отобраз на пълнотата на есхатологичния живот в Царството, пълнотата на живота, който преодолява границите на тлението и отобразява етоса на „новата твар в Христос (срв. Гал. 6: 16), динамично проявен в светотайствения живот на Църквата. Иконата на Всесветата разкрива бъдещото преобразяване на света, новите качества на материята, одухотворени в огъня на Божествената благодат, а и вече преобразения, изкупения, обожения човек. Нейната святост е преобразяваща цялата природа, например в чудотворната икона „Жировицкая“. И както пише ап. Павел: „Па и тварите с нетърпение очакват прославянето на синовете Божии, защото тварите се покориха на суетата не доброволно, а по волята на Оногова, Който ги покори, с надежда, че и самите твари ще бъдат освободени от робството на тлението при славното освобождение на синовете Божии“ (1 Рим. 8: 22).

Ликът на Св. Богородица е спокоен, свръхчувствен, свръхпсихологичен – лик, изтъкан в молитва и от молитва. Изтъкан от молитва, защото нейните родители, праведните богоотци Йоаким и Анна, Я измолили от Бога. Спомняме си, че когато първосвещеникът изгонил св. Йоаким от храма, той отишъл в пустинята, където се устремил в молитва към Бога. Пустинята е обиталище на демони, но не само: „Бог води своите хора и Своя Син и по-късно Неговите последователи, и отшелници в пустинята, не за да ги отдалечи от света, а напротив – да ги заведе до сърцето на света, и по този начин, на най-трудното място те ще изпитат Неговата победа”¹. И именно в най-уединеното място, в непрестанна молитва, св. Йоаким измолил своята рожба и изпитал Божието всемогъщество. Техният живот, техните молитви станали част от нейния живот. Добродетелите на праведните богоотци станали нейни добродетели.

Характерни за иконата на Богородица са синият цвят, светлината и златото. Те са свидетелство за преобразения и обожен човек.

Синьото според св. Дионисий е цветът на мистичното, на непостижимото, на духовното. Това се потвърждава и от факта, че в иконата на Преображение Господне центърът на светлината, която излиза от Христос е син. „Златното – според Егон Сендлър – е чистоото отражение на светлината. То е символ на божествената светлина и

¹J. J. Von Allmen, *Vocabulary of the Bible*. Lutter worth Press, London, 1958, 283.

принадлежи на Божието царство“.¹

Накрая следва да се обърне внимание и на светлината в Богородичните икони. Светлината в лика на Богородица има своите онтологични основи, своите екзистенциални и метафизични измерения. Тя свидетелства за изкупения човек. Светлината в иконата на Майката Божия показва настъпилата промяна в човешката природа и естество.

Няма как да не ни направи впечатление, че досегът до Божествената благодат, съприкосновението с нетварните Божии енергии води след себе си и до промяна на физическите свойства на самата материя. Досегът с нетварната Божествена енергия чрез молитвата и светотайнствения живот в Църквата променя и нашето тяло: „...Бог достига до нашите тела посредством духа и душата. Атонският старец Силуан говори, че благодатта идва до нас, така да се каже, чрез три потока: ние първо влизаме в контакт с благодатта в молитвата, в съзерцанието, на върха на нашето същество, в духа; когато нашият дух е пропит с благодатта, тя запълва нашата душа и това, което може да се нарече абсолютна психика, съзнателното и безсъзнателното, и оттук благодатта идва, и до нашето тяло; от живота на светите можем да видим, че те не се отличават от нас само по дух, по ум, но и по тяло”².

В православната традиция тялото има своето важно значение. Св. Григорий Палама разяснява обожението на човешкото тяло в тясна връзка с обожението на Христовото тяло. Събитието на боговъплъщението предава на тялото метафизически смисъл. Словото Божие, след като възприема човешко тяло в Своята ипостас, става извор за осветяване на природата на човека. И чрез тялото на Христа, което бе възнесено в домена на Божеството, ние ставаме съучастници към Божествения живот. Бидейки причастна на Логоса, тварната природа се приобщава към вечния живот, обожавана се, става нетленна: „Възкресеното човешко естество в Христа, което е победило робството на смъртта и страданието, вече е в състояние да преодолее хоризонтите на тварното съществуване и да бъде възнесено

¹ Егон Сенлър, "Светът на цветовете", *Мирна* 24 (2004), 71.

² Antoni Surojki, *Body and matter in spiritual life. Sacrament and image: Essays in the Christian understanding of man*, ed. A. M. Allchin, London: Fellowship of S. Alban and S. Sergius, 1967, 3.

„от дясно на Отца”¹.

На Тавор, освен че Христос Се е преобразил, настъпва и една промяна с тези, които Го следват, с апостолите. За да може тварната човешка природа да гледа лика на Христос, трябва изменение, преображение на възприемателните органи на човека. „Светлината – казва св. Григорий, архиепископ Солунски – се вижда в светлина и в подобна светлина”². Тази промяна, настъпила у апостолите, е: „благодарение изменението на сетивната им енергия, извършено в тях от енергията на Духа”³. Ако такава промяна настъпва у апостолите при Преображението на Христос, когато съзерцават нетварните Божии енергии, то можем да предположим, че промяната, която настъпва у Богородица на Благовещение, когато снизхожда Св. Дух и Словото се възплъща, е многократно по-голяма.

Светлината в Богородичните икони има своите метафизични основи, а причината е личността на Христос, Който е светлината на света (срв. Йоан 12: 46) и Тази светлина се роди чрез Девата. Ще се позова на една перифраза от Христос Янарас върху Евангелието от св. ап. и евангелист Йоан: „Всичко е станало чрез отношение към светлината и без нея не е станало нищо от това, което е станало”⁴. Чрез възплъщение на Христос в утробата на Пречистата и Тя става извор на Светлината, път към Светлината, Тя самата става светлина.

Светлината и според физичните закони има свойството да се разпространява чрез това, докоето се докосне. Пръв Кристиан Хугенс разглежда това нейно свойството. Според него всяка точка, до която се докосне светлината, става източник на нови вълни и по този начин светлината се разпространява по всички посоки на пространството, които заобикалят светлинния източник. Според Вълновата теория на Хюйгенс – Френел светлината запълва цялото пространство и пронизва всички тела. И не само, според Никола Тесла и като цяло във физиката: „всичко, което ни заобикаля е форма на светлината”⁵. Въпреки че във физиката светлината не е нетварна и не е

¹ Мариян Стоядинов, "Догматичното значение на иконата", *Архив за средновековна философия и култура*, XIV (2008), 54.

² Св. Григорий Палама, *Триади в защита на свещенобезмълвачите*, прев. Татяна Вълчанова, монахиня Херувима (Илиева), Св. ВМЧК Георги Зограф, 2011, 252.

³ Пак там, с. 237.

⁴ Христос Янарас, "Етосът на литургичното изкуство". *Мирна* 24 (2005), 80.

⁵ Мариян Стоядинов, "За светлината в иконата", *Архив за средновековна философия*

конкретна личност, тя утвърждава неизменната Евангелската истина, че всичко, което е причастно на Светлината, и то самото става светлина и извор на светлина: „Иисус ѝ отговори и рече: всякой, който пие от тая вода, пак ще ожадне; а който пие от водата, която Аз ще му дам, той вовеки няма да ожадне; но водата, която му дам, ще стане в него извор с вода, която тече в живот вечен” (Йоан 4:7-9). Всички тези елементи в иконата на Богородица са свидетелство за обожената и изкупена човешка природа.

След като се въплъти, Логосът даде възможност да бъде познаваем, а също така и вселената да бъде разбрана. В Светото Писание намираме доказателства, че чрез света можем да познаем Твореца му. От една страна, Бог е домостроител на света, а от друга, Той е в основата на нашето богословие. Това е и причината, поради която съвременната теология трябва да се използва от физиката. Последната може да има своя принос в обогатяването и целостта на нашата вяра.

Трябва да отбележим, че нито въплъщението, нито иконата щяха да са възможни без Богородица. И когато съзерцаваме иконата на Пречистата, виждаме въплъщението и изкуплението, реализирани в човешката история.

Иконите на Всесветата са едновременно близки и далечни от нас. В тях има близост на духовна любов, любовта към човека като образ Божий. В иконите на Майката Божия се осъществява мистична среща на човека с тази, която се намира в най-тясно общение с Логоса и Светия Дух, и тази, Която винаги е готова да чуе молбите, отправени към нея. Иконите на Богородица ни разкриват победата над греха, смъртта и тлението, основана върху най-тясно общение с Христа и Светия Дух. Иконата свидетелства за плодовете на Божовъплъщението и за общението на сътворената човешка природа с нетварните Божествени енергии, които преобразяват живота в благодатно-тайнствената реалност на Църквата.

